

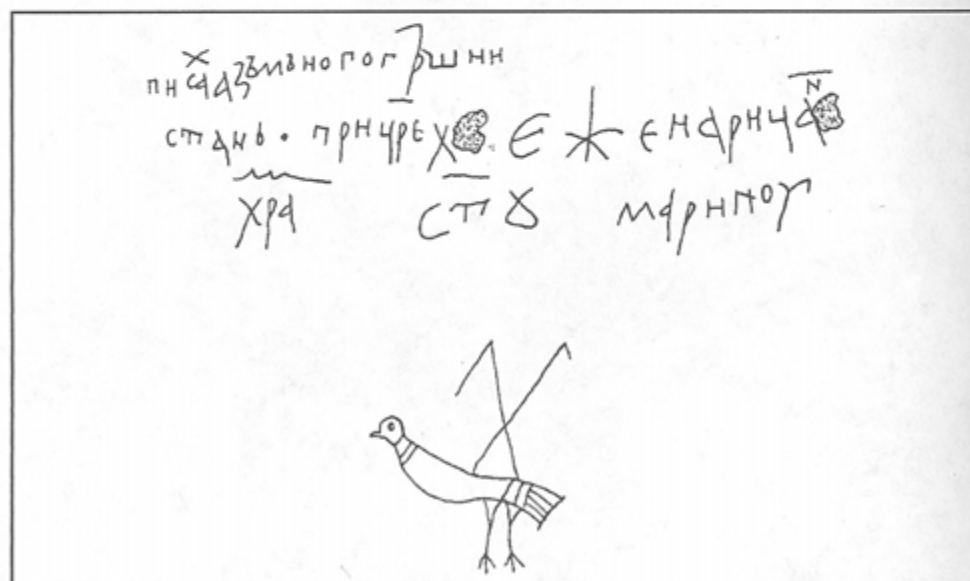
НАДПИСИ ВЪРХУ СТЕНОПИСНИЯ ФРАГМЕНТ С КТИТОРСКА КОМПОЗИЦИЯ ОТ ПЕЩЕРНАТА ЦЪРКВА "СВ. МАРИНА"

Николай Овчаров, Христо Андреев

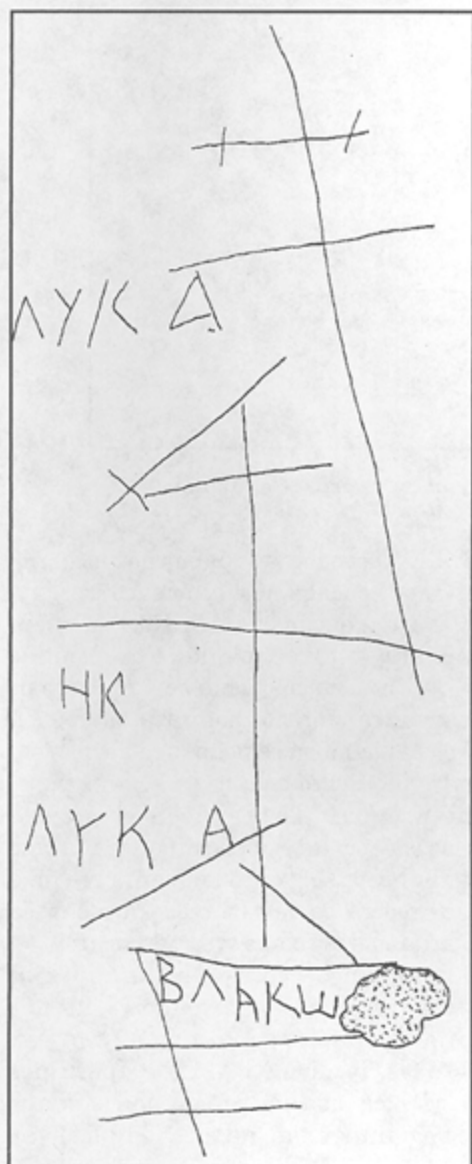
Скалната църква "Св. Марина" е един от интересните паметници на XIV в. в България. Тя се намира в живописното Искърско дефиле край Карлуково. Известна е в научната литература доста отдавна, но поради липса на реставрационни работи дълго време нейните стенописи не бяха изследвани пълноценно. След завършването на тези работи¹ проучването на монументалната декорация в храма стана по-лесно. То доби закономерен финал в монографията на Л. Мавродинова,² където

бе направен критичен анализ на всички по-раншни статии по въпроса.³ Датировката на църквата и нейните фрески се прецизира аргументирано във втората половина на XIV в.

Всъщност досега името на скалната църква не се знае с абсолютна точност. Един от първите изследвачи, П. Мутафчиев, я нарича "Св. Георги".⁴ По-късно Кр. Миятев ревизира мнението му с важни доказателства. Интерпретираният в стенописите житен цикъл и данните на местните жители позволиха да се предположи

Обр. 1 Надписи-графити от пещерната църква "Св. Марина"

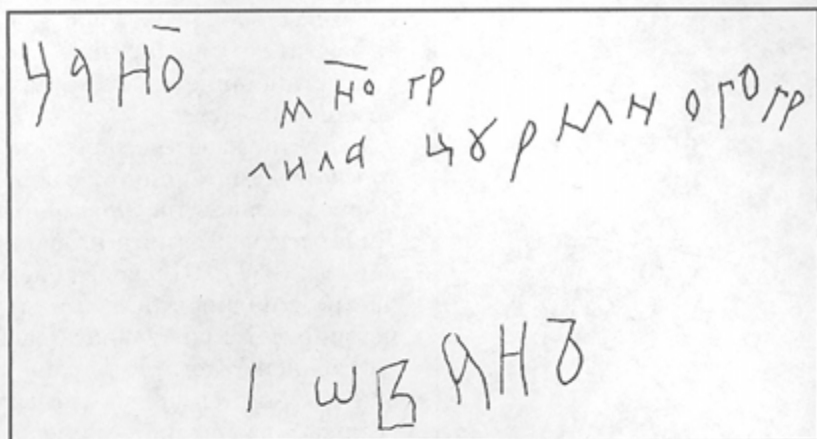
Обр. 2 Надписи-графити от пещерната църква "Св. Марина"

с висока степен на сигурност, че името на скита е "Св. Марина".⁵ Оттогава това становище се възприема без резерви.

Както е известно, фреската с ктиторската композиция от въпросната църква е запазена фрагментарно.⁶ Личат изображенията на болярина-дарител (РѸТЕШЬ според оцелелите части от надпис), на жена му и на неговия син. Край главата на детето е съхранен текст.* Учудващо обаче още Кр. Миятев прави елементарна грешка в разчитането на ясните три думи, а после тази неточност се възпроизвежда от по-късните автори.

Според него надписът около главата на момчето се чете: СЫНЪ НМА КОСТАНЪДНЪ. Тълкуването е, че се касае за анафоричното местоимение в двойствено число НМА, т.е. говори се за сина на двамата – Рутеш и жена му. Всъщност между М и А отчетливо се вижда хоризонтална чертичка и очевидно става дума за лигатура М + ѿ. При това положение надписът се оформя: СЫНЪ НМѿ КОСТАНЪДНЪ ("син, на име Костандин"). Допуснатото заменяне на ѿ с ѿ в края на XIV в. е съвсем нормално.

Изключително важен е надписът-графит, който открихме в долния десен ъгъл на ктиторската композиция. Той е в три реда и е врязан с много тънко острие. Несъмнено е изпълнен от високо грамотен писач. В първи ред е използвана една характерна лигатура между Р и ѿ. Надредно са качени буквите Х, N и М, а общо са употребени шест съкращения, винаги прилежно

Обр. 3 Надписи-графити от пещерната църква "Св. Марина"

обозначени. Текстът не създава проблеми в крайното разчитане:

ПИСАХЪ/ АЗЪ МЪНОГОГРЪШНИ
СТАНЪ. ПРН ЦРЪКЪВЪЕ ХРИСТОВЪ/
ЕЖЕ НАРНЦАНЪ/
ХРАМЪ/ СВАТУ МАРННОУ.

И в превод:

"Писах аз, многогрешни

Стан. В Христовата църква, така наречена

храм на Света Марина".

Надписът е двуеров и очевидно е изпълнен от българин. Неговите особености могат да се обособят в няколко пункта:

1. Името СТАНЪ е съкратена форма от Стани-мир, Стани-слав и се открива още в X в. Производно име е Стана, регистрирано два века по-късно.⁷

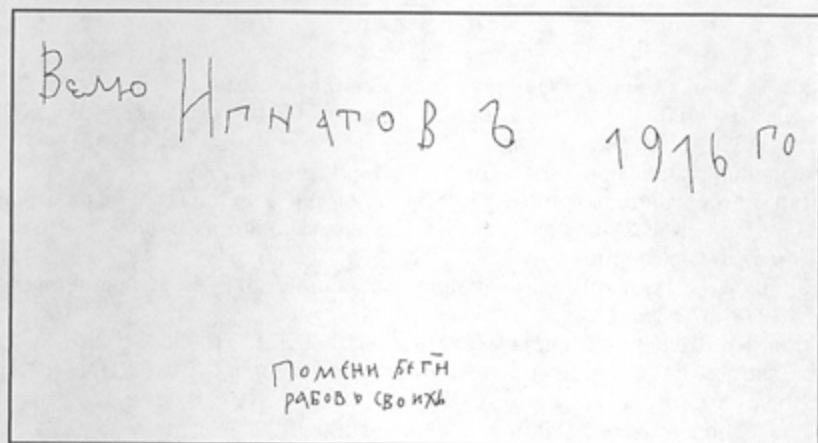
2. Местният падеж след предлога ПРН във втори ред е използван правилно.

3. Забележителна е конструкцията ЕЖЕ НАРНЦАНА (минало страдателно причастие от НАРНЦАТИ). В случая относителното местоимение

ЕЖЕ, което иначе трябва да замества дума от среден род, се отнася към думата от женски род ЦРЪКЪВА, чието правилно отговарящо местоимение е **ѦЖЕ**. Тук се среща с пример от случаите, когато формата за среден род започва да се използва като относително местоимение за всички родове и числа. Тази особеност в среднобългарския език бе отбелязана още от К. Мирчев, който подчерта, че това не трябва да се тълкува като загуба на народния характер на местоимението. Касае се за тенденция към създаване на неизменяеми по род относителни местоимения.⁸

4. Думата ХРАМЪ в трети ред е със служба на пряко допълнение във винителен падеж, единствено число.

5. Особено важен е краят на трети ред, където е дадено името на църквата. Текстът не оставя съмнение, че то действително е "Св. Марина". В средновековната кирилска епиграфика името МАРНА, МПРНА се среща още в надписите от Равна (X в.).⁹ През XIV в. го откриваме

Обр. 4 Надписи-графити от пещерната църква "Св. Марина"

в надгробните надписи на Марина Струя (1371 г.) и Марина Витослава (1374 г.).¹⁰

В дадения случай е използван дателен притежателен падеж (dativus sympatheticus).¹¹ Поемането на част от функциите на родителния от дателния притежателен падеж е твърде характерно за среднобългарската епоха. Предполага се, че през XII-XIV в. отношенията на притежание са били предавани предимно чрез dativus sympatheticus. Традицията се запазва и през следващите векове, когато дателният притежателен падеж се употребява главно при имена, означаващи живи същества.¹²

В цитирания пасаж от надписа озадачават единствено падежните окончания. Името МАРНА и съгласуваното с него прилагателно от женски род изискват формата СВАТѢ МАРНАѢ. Предвид несъмнената грамотност на писача ще изкажем предположението, че той може би несъзнателно е съгласувал окончанията с рода на прякото допълнение,

т.е. с думата ХРАМЪ в мъжки род.

Така надписът-графит дава сигурно писмено потвърждение за името на скалната църква край Карлуково. Като се има предвид, че е изпълнен в края на XIV или най-късно през XV в., очевидно името на светицата Марина е било първоначално и единствено за храма.

Народът не е забравил скалната църква на болярина Рутеш и в дългите векове на робство. Поклонници от различни епохи са оставили имената си в надписи-графити. Някои по-ранни текстове (вероятно XVII-XVIII в.) съобщават за ЛЪКА, ВЛЪКЪ, ЛНЛА, ЦАНО МНОГО/ГРѢШНИ/, ЦЪР/О/МНОГОГРѢШНИ/, ІУВАНЪ. Пак от това време е един общ помнателен надпис: ПОМЕНН Б/ОЖ/Е Г/ОСПОД/Н РАБОВЪ СВОИХЪ. Използваното на място множествено число за родителния падеж и точните съкращения свидетелстват за грамотен човек. Най-късните надписи-графити са от края на XIX и началото на XX в.

БЕЛЕЖКИ

- * Надписът се съхранява в Националния исторически музей.
1. Novak, A. La chapelle rupestre Ste Marina pres de Viktorova Laka. – Bsl, XXXVIII, 2, 1977, 185-206.
 2. Мавродинова, Л. Скалните скитове при Карлуково. С., 1985.
 3. Д. Панайотова например датираше неправилно живописа в първа половина на XIV в. и я свързваше с началото на палеологовия стил в изкуството, вж.: Панайотова, Д. Св. Марина. – ИИИИ, VI, 1963, 133-152.
 4. Мутафчиев, П. Из нашите старопланински манастири. – В: Избрани съчинения, П, С., 1973, 372-374.
 5. Миятев, Кр. Пещерна църква “Св. Марина”. – ГНМ, VI, 1936, с. 287.
 6. Понастоящем паното с фреската се съхранява в зала №7 на НИМ – “Изкуство на Второто българско царство XII-XIV в.”.
 7. Заимов, Й. Български именник. С., 1994, с. 204.
 8. Мирчев, К. Историческа граматика на българския език. С., 1978, с. 187.
 9. Popkonstantinov, K., O. Kronsteiner. Altbulgarische Inschriften. – In: Die Slavischen Sprachen, XXXVI (Salzburg, 1994), s. 219, 221.
 10. Томовић, Г. Морфологија Ђириличких натписа на Балкану. Београд, 1974, с. 78, 80.
 11. Граматика на старобългарския език (под ред. на Ив. Дуриданов). С., 1993, с. 468.
 12. Мирчев, К. Цит. съч., с. 272.

INSCRIPTION SUR LE FRAGMENT DE PEINTURES MURALES REPRÉSENTANT
UNE COMPOSITION DE DONATEURS TROUVÉE DANS L'ÉGLISE
RUPESTRE “SAINTE MARINA” PRÈS DE KARLOUKOVO

Nikolai Ovcharov, Hristo Andreev

(résumé)

Cet article se propose d'étudier quelques inscriptions graffiti de la chartreuse médiévale “Sainte Marina” près de Karloukovo. Il s'agit plus concrètement des textes gravés sur la composition des donateurs qui a été conservée et fait partie de l'exposition du Musée national d'histoire. C'est dans cette exposition que les deux auteurs ont effectué leur travail de recherche. C'est là qu'ils ont fait la copie de ces inscriptions brèves mais très intéressantes.

Dans ces textes on peut lire des noms différents de ceux qui ont prié dans l'église. Une des inscriptions est très intéressante par ses particularités épigraphiques et paléographiques et qui sans aucun doute est du 14 siècle, c.t.d. l'époque de la création de l'église. Ce qui est important dans l'inscription, c'est qu'on a marqué le nom de l'église – “Sainte Marina”. Cette trouvaille met fin à tous les problèmes concernant le nom de l'église.